

Defensie, Geweldloosheid en Bewapening: Een Analyse van de Visies van ChristenUnie en Evangelische Omroep

Inleiding

In een tijdperk van toenemende geopolitieke spanningen en hernieuwde aandacht voor nationale en internationale veiligheid, is de wijze waarop maatschappelijke en politieke actoren zich verhouden tot defensie, het leger, geweldloosheid en bewapening van groot belang. Dit rapport richt zich specifiek op twee invloedrijke organisaties met een christelijke grondslag in Nederland: de politieke partij ChristenUnie (CU) en de publieke omroeporganisatie Evangelische Omroep (EO). De ChristenUnie heeft als (voormalige) regeringspartij directe invloed gehad op het defensiebeleid, onder meer door het leveren van ministers van Defensie. Tegelijkertijd bestaat de perceptie dat de Evangelische Omroep, ondanks haar brede maatschappelijke aanwezigheid, relatief weinig aandacht besteedt aan de thematiek van toenemende bewapening.

Dit rapport onderzoekt en vergelijkt de visies en praktijken van de ChristenUnie en de Evangelische Omroep op deze complexe thema's. De centrale onderzoeksvraag luidt: Hoe verhouden de visies en praktijken van de ChristenUnie en de Evangelische Omroep zich tot elkaar en tot christelijke principes inzake defensie, leger, geweldloosheid en bewapening, specifiek met betrekking tot CU-ministers van Defensie en de (vermeende) geringe aandacht van de EO voor toenemende bewapening?

Om deze vraag te beantwoorden, analyseert het rapport achtereenvolgens de officiële standpunten en het beleid van de ChristenUnie, de rol en het beleid van CU-ministers van Defensie (met speciale aandacht voor Eimert van Middelkoop), en de theologische en ideologische onderbouwing van de partijvisie. Vervolgens wordt de programmering en inhoud van de Evangelische Omroep onderzocht op de mate waarin en de wijze waarop aandacht wordt besteed aan defensie, bewapening, geweldloosheid en ethische dilemma's. Ook wordt gekeken naar eventuele uitgesproken pacifistische of specifieke militaire standpunten binnen de EO-sfeer. Het rapport sluit af met een synthese waarin de bevindingen over CU en EO worden vergeleken en de specifieke observaties uit de onderzoeksvraag worden geadresseerd.

De ChristenUnie en Defensie: Standpunten en Praktijk

Officieel Beleid en Internationale Verankering (NAVO, EU)

De ChristenUnie positioneert zich als een partij die het belang van een sterke defensie onderkent in een onveilige wereld. Een centraal element in haar beleid is de committering aan de NAVO-norm om jaarlijks 2% van het Bruto Binnenlands Product

(BBP) aan defensie uit te geven, een doelstelling die de partij ook na 2025 wil handhaven.¹ Dit wordt niet gezien als een keuze, maar als een noodzaak, voortkomend uit de jarenlange bezuinigingen op de krijgsmacht sinds de val van de Muur.³ Er is zelfs steun binnen de partij, en breder in het politieke spectrum waar de CU deel van uitmaakt, om deze 2%-norm wettelijk vast te leggen, hoewel dit nog geen formeel partijstandpunt lijkt.² Historisch gezien was er enige terughoudendheid over de exacte termijn waarop de 2% gehaald moest worden ², maar de huidige lijn is er een van substantiële investeringen om de basisgereedheid te herstellen en de krijgsmacht te moderniseren.³ Dit standpunt plaatst de CU als een betrouwbare bondgenoot binnen het NAVO-kader.

De partij combineert deze inzet voor een robuuste defensie met haar christelijk-sociale identiteit.⁷ Dit blijkt uit de sterke nadruk op goed werkgeverschap binnen Defensie. Er wordt gepleit voor een beter salarisgebouw voor militairen ¹, en uitgebreide zorg voor militairen, veteranen en hun thuisfront.¹ Deze zorg wordt gezien als een maatschappelijke verplichting, gezien de offers die militairen brengen voor de collectieve veiligheid.¹ Een specifiek aandachtspunt is het behoud van geestelijke verzorging binnen de krijgsmacht. Dit wordt niet alleen als essentieel gezien voor de (na)zorg, maar ook voor de ethische en morele vorming van militairen die belast zijn met het hanteren van geweldsmiddelen en het maken van ingrijpende keuzes.¹ Deze combinatie van investeren in 'harde' militaire capaciteit en 'zachte' personele zorg illustreert hoe de partij probeert haar politieke en internationale verantwoordelijkheden te verenigen met haar ethische en sociale waarden. Dit pragmatisme, waarbij realpolitieke eisen zoals de NAVO-norm worden omarmd maar tegelijkertijd wordt vastgehouden aan zorgprincipes, is kenmerkend voor een partij die zowel regeringsverantwoordelijkheid ambieert als haar christelijke identiteit wil bewaren.

Op internationaal vlak pleit de ChristenUnie voor een sterkere Europese defensiesamenwerking, zowel binnen de NAVO als de EU. De huidige afhankelijkheidsrelatie van Europa ten opzichte van de Verenigde Staten binnen de NAVO wordt als "niet gezond" bestempeld.¹ Daarom wordt ingezet op versterking van de Europese pijler in de NAVO, door betere afstemming van investeringen, werkwijzen en strategieën.¹ Binnen de EU ziet de partij mogelijkheden voor efficiënter gebruik van defensiebudgetten door gemeenschappelijke ontwikkel- en inkoopprogramma's en een uitbreiding van de EU-commandostructuur voor snellere inzet.¹ Echter, de partij benadrukt dat voor de inzet van Nederlandse troepen altijd expliciete nationale instemming vereist blijft.¹ Er is geen steun voor een volledig autonoom 'Europees leger'⁸, maar wel een duidelijke wens om de Europese defensiecapaciteit te vergroten.⁴ Deze nadruk op Europese samenwerking signaleert een strategisch bewustzijn dat verder reikt dan enkel Atlantische loyaliteit. Het reflecteert bredere Europese zorgen over Amerikaanse betrouwbaarheid en een wens voor grotere Europese

verantwoordelijkheid in veiligheidskwesties, zonder echter de NAVO als hoeksteen los te laten.

Wat betreft de capaciteiten van de Nederlandse krijgsmacht ligt de focus op het op orde brengen van de basisgereedheid en het investeren in hoogtechnologische en unieke capaciteiten, met name op het gebied van cyber en het tegengaan van hybride dreigingen.¹ Cyber wordt gezien als een essentieel vijfde operationeel domein.³ Daarnaast moet het leger in staat blijven de grondwettelijke hoofdtaken uit te voeren, zoals het verlenen van bijstand bij nationale rampen en crises.¹ Bescherming van vitale infrastructuur, zoals kabels op de Noordzee, krijgt specifieke aandacht.¹ Om de personele vulling van Defensie te verbeteren, stelt de CU voor het dienstjaar uit te breiden naar Zweeds model, waarbij gemotiveerde jongeren na een enquête worden uitgenodigd voor een dienstjaar, wat de drempel moet verlagen.¹ Dit sluit aan bij bredere discussies over vormen van maatschappelijke dienstplicht.² Ten slotte wordt ook duurzaamheid als belangrijk thema voor een toekomstbestendige krijgsmacht genoemd.¹

Deelname aan internationale militaire missies ter handhaving of bevordering van de internationale rechtsorde wordt gezien als een kerntaak van de krijgsmacht.¹ De ChristenUnie steunt Nederlandse bijdragen aan missies in NAVO-, EU- of VN-verband¹¹, mits deze gebaseerd zijn op een adequaat volkenrechtelijk mandaat en passen binnen een integrale benadering van buitenlands- en veiligheidsbeleid, waarin diplomatie, defensie en ontwikkelingssamenwerking samengaan.¹ De Uruzgan-crisis toonde echter de politieke gevoeligheid en complexiteit van dergelijke missies aan.¹³

Ministers van Defensie: De Casus Eimert van Middelkoop en Uruzgan

De ChristenUnie heeft in haar bestaan eenmaal de minister van Defensie geleverd: Eimert van Middelkoop. Hij bekleedde deze post van februari 2007 tot oktober 2010 in het vierde kabinet-Balkenende, een coalitie van CDA, PvdA en ChristenUnie.¹⁰ Van Middelkoop, afkomstig uit het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV), een van de voorlopers van de CU, had voor zijn ministerschap ervaring opgedaan als Tweede en Eerste Kamerlid.¹⁴

Tijdens zijn ambtstermijn bracht Van Middelkoop, samen met staatssecretaris Cees van der Knaap (CDA), de beleidsbrief 'Wereldwijd dienstbaar' uit. Dit beleid ging uit van de capaciteit om gelijktijdig aan maximaal drie militaire operaties in het lagere deel van het geweldsspectrum deel te nemen, met extra investeringen in personeel en operationele inzetbaarheid.¹⁴ Een belangrijk besluit onder zijn verantwoordelijkheid was de verlenging van de Nederlandse ISAF-missie in de Afghaanse provincie Uruzgan met twee jaar, vanaf 2007, met een focus op versterking van het Afghaanse bestuur.¹⁴ Ook

diende hij het wetsvoorstel voor de Kaderwet veteranen in ¹⁵ en was hij medeverantwoordelijk voor de inzet van marineschepen tegen piraterij voor de kust van Somalië.¹⁵ Van Middelkoop benadrukte de toegenomen expeditionaire rol van de Nederlandse krijgsmacht onder dit kabinet.¹⁷

De Uruzgan-missie domineerde echter zijn ministerschap en leidde uiteindelijk tot de val van het kabinet. Het kabinet had in 2007 afgesproken de missie in 2010 te beëindigen.¹³ Onder toenemende druk van NAVO-bondgenoten, met name de Verenigde Staten, ontstond eind 2009 en begin 2010 grote politieke spanning over een mogelijk langer verblijf. De PvdA hield vast aan de afgesproken einddatum, terwijl CDA en ChristenUnie meer openstonden voor een verlenging of een andere vorm van voortgezette aanwezigheid.¹³ Deze onenigheid culmineerde in de nacht van 19 op 20 februari 2010 in een kabinetscrisis, waarbij de PvdA-ministers hun ontslag aanboden en het kabinet viel.¹³

De rol van minister Van Middelkoop in deze crisis was controversieel. Hij werd door PvdA-leider Wouter Bos beschuldigd van het bewust achterhouden van cruciale informatie: een alternatief NAVO-verzoek, niet voor verlenging van de vechtmis­sie, maar voor een meer beperkte *trainingsmissie*. Dit verzoek zou pas door Van Middelkoop op tafel zijn gelegd toen de breuk in het kabinet al een feit was, terwijl dit alternatief mogelijk wel acceptabel was geweest voor de PvdA en de crisis had kunnen voorkomen.¹⁸ Deze episode illustreert de complexe positie van een CU-minister op Defensie, laverend tussen de eigen partijlijn, de wensen van coalitiepartners (vooral de PvdA), internationale druk (NAVO), en de belangen en verwachtingen van de militaire organisatie zelf. De Uruzgan-crisis laat zien hoe deze verschillende krachten tot een onhoudbare situatie kunnen leiden.

Eerder, in 2009, was Van Middelkoop al in opspraak geraakt door publieke uitspraken over het definitieve einde van de missie eind 2010, die hij later moest corrigeren nadat bleek dat hij dit wel degelijk tegenover een journalist had verklaard.¹⁴ Na de missie gaf Van Middelkoop aan dat Nederland in Uruzgan had deelgenomen aan "large-scale counterinsurgency operations" (COIN) en pleitte hij voor meer erkenning van deze strategie.¹⁹ Zijn ministerschap, en met name de val van het kabinet over Uruzgan, heeft het beeld van de ChristenUnie als regeringspartij sterk beïnvloed. Het toonde de bereidheid om zware bestuurlijke verantwoordelijkheid te dragen op een cruciaal beleidsterrein, maar legde tegelijkertijd de politieke risico's en de diepe ethische dilemma's bloot die gepaard gaan met militaire inzet in complexe internationale conflicten. Dit heeft ongetwijfeld geleid tot reflectie binnen en buiten de partij over de koers op het gebied van defensie en internationale interventies.

Theologische en Ideologische Grondslagen: Tussen Vredesideaal en Realpolitiek

De politieke standpunten van de ChristenUnie, ook op het gebied van defensie, zijn geworteld in haar christelijke identiteit. De Bijbel fungeert als primaire inspiratiebron en leidraad.²⁰ Kernwaarden die hieruit voortvloeien en relevant zijn voor het defensiedebat omvatten gerechtigheid, naastenliefde, bescherming van het leven, en rentmeesterschap (zorg voor de schepping).¹ De partij erkent de overheid als een door God gegeven instituut met de taak om het recht te handhaven, de samenleving te ordenen en burgers te beschermen.¹ Deze taak omvat ook de bescherming van de vrijheid en de territoriale integriteit van het land en zijn bondgenoten, en het bevorderen van de internationale rechtsorde.¹

Vanuit dit perspectief wordt de noodzaak van een krijgsmacht theologisch gelegitimeerd. Het is de taak van de overheid om kwaad te weerstaan en recht te doen, en defensie wordt gezien als een noodzakelijk instrument om deze verantwoordelijkheid te kunnen dragen in een gebroken wereld.¹ Dit impliceert een afwijzing van strikt pacifisme als politieke lijn, hoewel het ideaal van vrede sterk wordt benadrukt.¹ De partij zoekt naar een balans tussen het streven naar vrede en de realiteit van onrecht en geweld. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in de woorden van CU-Kamerlid Don Ceder, die stelde dat het stoppen met wapenleveranties aan Oekraïne (een vorm van niet-ingrijpen) zou leiden tot meer moord, verkrachting en onrecht.²⁹ Deze redenering suggereert dat militair handelen, of het ondersteunen daarvan, soms noodzakelijk kan zijn om groter kwaad te voorkomen en een rechtvaardige vrede mogelijk te maken.

Deze benadering vertoont sterke overeenkomsten met de christelijke traditie van de 'rechtvaardige oorlog' (bellum iustum). Hoewel de term niet altijd expliciet wordt gebruikt in partijdocumenten, zijn de criteria die de CU hanteert voor deelname aan militaire missies – zoals een legitiem (volkenrechtelijk) mandaat, een rechtvaardig doel (vrede, rechtsorde), en inbedding in een breder, integraal beleid – duidelijk geïnspireerd door deze ethische traditie.¹ Deze traditie erkent dat oorlog een kwaad is, maar staat militair geweld onder strikte voorwaarden toe als laatste redmiddel (ultimum remedium) om ernstig onrecht te bestrijden of onschuldigen te beschermen. De discussie die ook in theologische kringen wordt gevoerd over de spanning tussen 'rechtvaardige oorlog' en 'rechtvaardige vrede' (waarbij de nadruk ligt op conflictpreventie en structurele gerechtigheid) is relevant voor de context waarin de CU opereert.²⁵

De erkenning van de morele zwaarte en de potentiële tragiek van militair handelen is een belangrijk aspect van de CU-visie. Dit blijkt uit de grote waarde die wordt gehecht aan de ethische en morele vorming van militairen en de beschikbaarheid van geestelijke verzorging.¹ Militairen worden geconfronteerd met levensbedreigende situaties en moeten beslissingen nemen over leven en dood. De geestelijke verzorging biedt ondersteuning bij het verwerken van ervaringen en het omgaan met morele dilemma's. Ook de nadruk op goede zorg voor veteranen en het thuisfront¹ kan gezien

worden als een erkenning van de offers die gebracht worden en de blijvende impact die militaire inzet kan hebben. Dit reflecteert de christelijk-sociale lijn van de partij ⁷, die naast de 'harde' aspecten van defensie (materieel, budgetten) ook oog heeft voor de menselijke maat en de ethische dimensies. Het toont een bewustzijn van de morele ambiguïteit en de noodzaak van zorgvuldige afweging bij het gebruik van het zwaarmacht van de staat.

De Evangelische Omroep: Aandacht voor Defensie, Vrede en Geweldloosheid

Programmering en Publicaties: Een Analyse van de Thematische Focus

De Evangelische Omroep (EO) profileert zich als een eigentijds christelijk mediabedrijf binnen het Nederlandse publieke bestel.³⁴ Haar kernmissie is expliciet evangeliserend: het vertellen van verhalen over God, het volgen van Jezus Christus en het delen van de boodschap van geloof, hoop en liefde.³⁴ De EO wil mensen inspireren, raken en in beweging brengen om in liefde met elkaar te leven.³⁸ Als onderdeel van de NPO draagt de EO bij aan de pluriformiteit van het aanbod en is zij verankerd in de samenleving via haar leden, en contacten met kerken en maatschappelijke organisaties.³⁵

Historisch gezien is de EO ontstaan uit onvrede over de vermeende 'verwatering' van de christelijke boodschap bij de NCRV in de jaren zestig.⁵¹ De beginjaren kenmerkten zich door een meer confronterende stijl en een focus op het uitdragen van strikte, orthodox-protestantse standpunten, waarbij men zich afzette tegen onder meer abortus, evolutietheorie, communisme en 'verwereldlijking'.⁵² In de loop der decennia heeft de omroep echter een evolutie doorgemaakt. De nadruk verschoof van primair interne gerichtheid naar het bereiken van een breder publiek, inclusief niet-gelovigen.⁵² Er kwam meer ruimte voor diversiteit in opvattingen binnen de eigen achterban en de toon werd over het algemeen minder polemisch en meer gericht op dialoog en persoonlijke verhalen.⁵²

Het huidige programma-aanbod weerspiegelt deze missie en ontwikkeling. Een aanzienlijk deel van de programmering bestaat uit human interest-programma's, waarin persoonlijke levensverhalen, geloofservaringen, ethische dilemma's en zoektochten naar zin centraal staan. Voorbeelden hiervan zijn *De Kist* (gesprekken over leven en dood), *Het Familiediner* (verzoening), *De Verandering* (bekeringsverhalen), *Adieu God?* (gesprekken met bekende Nederlanders over hun geloofs(twijfel)), *Geboeid* en *Uit de Bak* (maatschappelijke thema's via persoonlijke verhalen) en *Wat Nu?* (omgaan met crisis).⁴⁸ Daarnaast participeert de EO in actualiteiten- en opinieprogramma's zoals voorheen *Op1* ⁶² en maakt het programma's die maatschappelijke thema's aan de orde stellen, zoals *Dit is de Kwestie* ⁶⁵, of aandacht besteden aan onderwerpen als stikstof, racisme, armoede en zorg.⁵⁵ Specifieke aandacht is er voor jongeren (via het platform

BEAM en de EO-Jongerendag)⁴⁸ en muziek (vooral via *Nederland Zingt*).⁴⁸ Documentaires richten zich vaak op menselijke en sociale kwesties.⁵⁰ De EO publiceert ook bladen zoals de omroepgids *Visie*, het vrouwenblad *Eva* en het jongerenblad *BEAM*, en heeft online platforms zoals *DIT*.⁴⁸ Archieven van deze publicaties zijn deels online toegankelijk.⁶⁵

Binnen dit brede aanbod valt op dat er in de beschikbare informatie geen aanwijzingen zijn voor structurele, diepgaande programmering die specifiek is gericht op defensiebeleid, militaire strategieën, de organisatie van de krijgsmacht, of internationale wapenhandel en bewapeningstrends. Thema's als oorlog, vrede en geweld komen wel voor, maar doorgaans ingebed in een context van persoonlijke getuigenissen, ethische reflectie of de behandeling van specifieke conflicten.

De programmering van de EO lijkt primair gestuurd te worden door de evangelische missie en de focus op het verbinden van geloof met persoonlijke levenservaringen. Complexe, technische of strategische onderwerpen zoals defensiebeleid en wapenproductie lijken daardoor minder prioriteit te krijgen. Wanneer dergelijke thema's wel aan bod komen, worden ze vaak benaderd vanuit een ethisch, maatschappelijk of persoonlijk perspectief, wat past bij de algemene signatuur van de omroep. De evolutie van de EO naar een organisatie die een breder publiek wil aanspreken en ruimte biedt aan diversiteit binnen de eigen achterban, maakt het bovendien minder waarschijnlijk dat de omroep zich sterk zal profileren met een eenduidig, potentieel controversieel standpunt over defensie of pacifisme. De nadruk ligt meer op het faciliteren van gesprek en het uitdragen van breed gedragen christelijke waarden dan op het innemen van scherpe politiek-militaire posities.

Bewapening en Ethiek in EO-Content: Expliciete en Impliciete Reflecties

Hoewel specifieke programma's over de mondiale wapenwedloop of de details van defensiebudgetten lijken te ontbreken in het EO-aanbod, komen de ethische dimensies van conflict, geweld en potentieel ook bewapening wel op verschillende manieren aan bod. Programma's zoals *Dit is de Kwestie* zijn expliciet gericht op het onderzoeken van de actualiteit vanuit morele dilemma's en ethische vraagstukken.⁶⁵ Dit format biedt een potentieel platform om de ethiek rondom bewapening en militaire interventie te bespreken, alhoewel concrete voorbeelden hiervan schaars zijn in het bronmateriaal.

Vaker lijkt de ethische reflectie plaats te vinden via de lens van algemene christelijke waarden of concrete casuïstiek. Discussies over politieke keuzes vanuit christelijk perspectief⁷⁸ raken aan fundamentele waarden zoals gerechtigheid, het opkomen voor de zwakkeren en naastenliefde⁶⁶, die direct relevant zijn voor de beoordeling van de oorzaken en gevolgen van gewapende conflicten en de rol van bewapening daarin. De

EO besteedt ook aandacht aan de worsteling van gelovigen en kerken met specifieke oorlogssituaties. Een duidelijk voorbeeld is de aandacht voor de Duitse Evangelische Kirche (EKD) en haar dilemma tussen de traditionele nadruk op vrede en geweldloosheid en de roep om Oekraïne militair te steunen tegen de Russische agressie.⁷⁹ Dit toont aan dat de ethische spanningen rond wapenleveranties en de rechtvaardiging van geweld in concrete contexten wel degelijk worden gesignaleerd en gethematiseerd.

Historisch gezien impliceerde de sterke anti-communistische houding van de EO in haar beginjaren⁵² een indirecte acceptatie, zo niet steun, voor de westerse bewapening tijdens de Koude Oorlog. Meer recentelijk ligt de focus in bredere (christelijke) contexten, waar de EO deel van uitmaakt, ook op vredesopbouw en geweldloosheid.³³ Dit suggereert dat het thema vrede en de ethiek van geweld een levend onderwerp is, ook al vertaalt dit zich niet noodzakelijkerwijs in specifieke programma's over *bewapening* als zodanig.

De EO benadert ethische dilemma's rond geweld en bewapening dus niet primair via abstracte analyses van wapensystemen of geopolitieke strategieën. De voorkeur lijkt uit te gaan naar het belichten van de morele afwegingen en de menselijke impact in concrete situaties, zoals de oorlog in Oekraïne⁷⁹, of via programma's die zich richten op algemene ethische kwesties.⁶⁵ Dit past bij de focus van de omroep op human interest en de relevantie van geloof voor het dagelijks leven. Hoewel expliciete, structurele kritiek op de wereldwijde toename van bewapening niet direct zichtbaar is in de verstrekte bronnen, bieden de door de EO uitgedragen kernwaarden (vrede, gerechtigheid, naastenliefde) wel een impliciete basis voor een kritische houding tegenover ongebreidelde militarisering. Het expliciet maken van deze verbinding specifiek rond het thema bewapening lijkt echter beperkt.

Pacifisme en de Rol van het Leger: Diverse Stemmen binnen de EO-Sfeer

Uit de beschikbare informatie blijkt niet dat de EO een officieel standpunt inneemt voor of tegen pacifisme, of een eenduidige visie propageert over de rol van het leger. De historische stellingname tegen het communisme⁵² suggereert een impliciete afwijzing van absoluut pacifisme in de context van de Koude Oorlog. De latere ontwikkeling naar een omroep die meer ruimte biedt aan diversiteit in opvattingen⁵² maakt het aannemelijk dat er binnen de achterban en de omroep zelf een spectrum aan meningen bestaat over deze onderwerpen.

De EO biedt in haar programmering regelmatig een platform aan politici, theologen en opiniemakers met uiteenlopende achtergronden en visies, bijvoorbeeld in programma's als *Op1* (voormalige deelname), *Adieu God?* en *Dit is de Dag*.⁵⁸ Dit creëert ruimte voor

debat over diverse maatschappelijke en ethische kwesties, potentieel ook over vrede, geweld en de rol van de krijgsmacht. De eerder genoemde aandacht voor de worsteling van de Duitse protestantse kerk met haar pacifistische traditie in het licht van de Oekraïne-oorlog ⁷⁹ laat zien dat de EO zich bewust is van deze spanningen binnen het bredere christendom, wat mogelijk ook resoneert bij de eigen achterban.

Discussies over deze thema's lijken zich binnen de EO-context vaker te richten op de toepassing van christelijke ethiek en principes dan op specifieke militaire doctrines. Een voorbeeld is de discussie tussen CU-politicus Don Ceder en Theoloog des Vaderlands Thomas Quartier over de rechtvaardiging van wapenleveranties aan Oekraïne, waarin de spanning tussen een 'rechtvaardige oorlog'-benadering en een meer pacifistisch standpunt zichtbaar werd.²⁹

Er zijn geen specifieke EO-presentatoren, theologen of opiniemakers geïdentificeerd die zich in de verstrekte bronnen expliciet profileren als uitgesproken pacifist of als pleitbezorger van een specifieke militaire doctrine. Bekende EO-gezichten lijken primair op te treden als gespreksleider, programmamaker of vertegenwoordiger van de algemene missie van de omroep.⁴⁷

Het ontbreken van een uitgesproken pacifistisch of juist militaristisch profiel bij de EO weerspiegelt waarschijnlijk de theologische en politieke diversiteit binnen de brede evangelische en protestantse achterban in Nederland. Zowel pacifistische stromingen als aanhangers van de 'rechtvaardige oorlog'-traditie maken deel uit van deze achterban.²⁵ Door geen expliciet standpunt in te nemen, kan de EO een breder deel van haar doelgroep aanspreken en vermijdt ze polarisatie over dit gevoelige onderwerp. De rol van platform en facilitator van dialoog ⁵⁶ past beter bij deze positie dan die van doctrinaire leider. Bovendien zorgt de primaire focus van de EO op evangelisatie en het verbinden van geloof met het persoonlijke leven ³⁴ ervoor dat complexe theologische en politieke debatten over militair geweld waarschijnlijk minder prioriteit krijgen dan thema's die directer aansluiten bij de kernmissie en de dagelijkse leefwereld van de doelgroep.

Synthese en Conclusie: Vergelijking en Reflectie

CU versus EO: Een Vergelijkende Analyse

De ChristenUnie en de Evangelische Omroep delen een christelijke grondslag, maar hun benadering van defensie, geweldloosheid en bewapening verschilt aanzienlijk. Dit verschil wordt grotendeels bepaald door hun fundamenteel verschillende rollen in de Nederlandse samenleving: de CU als politieke partij die streeft naar en deelneemt aan bestuurlijke macht, en de EO als mediaorganisatie binnen het publieke bestel met een evangeliserende missie.

De CU is genoodzaakt haar christelijke principes te vertalen naar concreet, uitvoerbaar beleid en daarbij politieke en budgettaire keuzes te maken, vaak in coalitieverband.¹ Dit leidt tot duidelijke standpunten over defensie-uitgaven (2% NAVO-norm), internationale samenwerking (NAVO, EU), de inrichting en taken van de krijgsmacht, en personeelszorg.¹ Haar visie neigt naar een pragmatische toepassing van de 'rechtvaardige oorlog'-ethiek, waarbij militaire middelen als noodzakelijk kwaad worden gezien ter bescherming van recht en vrede.¹

De EO daarentegen, richt zich primair op communicatie, inspiratie en geloofsverdieping.³⁴ Defensie en bewapening zijn geen kernthema's in haar programmering. Wanneer oorlog, vrede of geweld aan bod komen, gebeurt dit meestal via persoonlijke verhalen, ethische dilemma's of de behandeling van specifieke gebeurtenissen, in plaats van via structurele beleidsanalyse.⁵⁵ De theologische focus ligt breder op de kern van het evangelie en de toepassing daarvan in het dagelijks leven; een uitgewerkte theologie van oorlog en vrede is minder zichtbaar in haar publieke uitingen.³⁹

Onderstaande tabel vat de belangrijkste verschillen en overeenkomsten samen:

Vergelijkende Analyse: ChristenUnie (CU) en Evangelische Omroep (EO) inzake Defensie, Geweldloosheid en Bewapening

Thema	ChristenUnie (Standpunt/Actie)	Evangelische Omroep (Aandacht/Focus)	Bronnen (Voorbeelden)
Defensiebudget (NAVO-norm)	Committering aan 2% BBP-norm, gezien als noodzaak; pleidooi voor structurele investeringen.	Geen specifieke, structurele aandacht voor defensiebudgetten gevonden in programmering/publicaties.	CU: ¹ EO: (Geen specifieke bronnen)
NAVO/EU Samenwerking	Sterke steun voor NAVO; pleidooi voor versterking Europese pijler binnen NAVO en EU-samenwerking (geen 'EU-leger'), met behoud nationale soevereiniteit over inzet.	Geen expliciete focus op NAVO/EU defensiestructuren; aandacht voor internationale thema's meer algemeen of via specifieke conflicten.	CU: ¹ EO: (Geen specifieke bronnen)

Militaire Missies (Internationaal)	Steun voor deelname aan NAVO/EU/VN-missies ter bevordering internationale rechtsorde, mits legitiem mandaat en integraal beleid. Casus Uruzgan toont complexiteit.	Aandacht voor menselijke gevolgen van conflict en ethische dilemma's rond interventie (bv. Oekraïne), maar geen analyse van missies als zodanig.	CU: ¹ EO: ⁷⁹
Rol van het Leger (Nationaal)	Bescherming grondgebied en bondgenoten, bijstand bij rampen/crises, focus op basisgereedheid en cybercapaciteit.	Geen specifieke programma's over de taken of organisatie van het Nederlandse leger gevonden.	CU: ¹ EO: (Geen specifieke bronnen)
Personeel/Veteranen/ Geestelijke Zorg	Sterke nadruk op beter salaris, goede zorg voor militairen, veteranen en thuisfront; behoud geestelijke verzorging cruciaal voor zorg en ethische vorming.	Aandacht voor menselijk leed en ethiek kan veteranen raken, maar geen specifieke focus op defensiepersoneelsbeleid. Zorgthema's wel breed aanwezig.	CU: ¹ EO: ⁵⁵ (indirect)
Bewapening (Trends/ Ethiek)	Focus op modernisering en benodigde capaciteiten (bv. cyber); impliciete ethische kadering via 'rechtvaardige oorlog'-principes.	Weinig tot geen aandacht voor trends in bewapening of wapenhandel; ethische dilemma's rond geweld/conflict wel gethematiseerd, vaak via casuïstiek.	CU: ¹ EO: ⁶⁵
Geweldloosheid/ Pacifisme	Geen pacifistische partij; erkent noodzaak van militair optreden onder voorwaarden.	Geen officieel standpunt; ruimte voor diverse perspectieven (incl. pacifisme) in discussies, maar geen prominente profilering. Reflectie van diversiteit achterban.	CU: ²⁹ EO: ²⁹

Theologische Onderbouwing (Vrede/ Gerechtigheid)	Overheid als dienaar Gods met zwaarmacht ter bescherming recht/vrijheid; nadruk op gerechtigheid en (uiteindelijke) vrede; praktische ethiek neigt naar 'rechtvaardige oorlog'.	Kernmissie is evangelisatie; vrede, liefde, gerechtigheid zijn kernwaarden, maar geen uitgewerkte, publieke theologie van oorlog/vrede; focus op persoonlijke relevantie evangelie.	CU: 1 EO: 34
---	---	---	--------------

Antwoord op de Observaties: CU-Ministers en EO's Aandacht voor Bewapening

Het feit dat de ChristenUnie ministers van Defensie heeft geleverd, zoals Eimert van Middelkoop ¹⁰, is een direct gevolg van haar deelname aan regeringscoalities (specifiek Balkenende IV). Dit is inherent aan het functioneren van een politieke partij die bestuurlijke verantwoordelijkheid neemt. Het ministerschap dwingt de partij om haar abstracte beginselen om te zetten in concreet beleid en om te gaan met de complexe realiteit van internationale veiligheid, militaire operaties (zoals Uruzgan ¹³), en de bijbehorende politieke en ethische dilemma's. Dit maakt de defensiepositie van de CU per definitie zichtbaarder en politieker dan die van een omroeporganisatie. Het kan ook leiden tot spanningen tussen de partij-ideologie en de pragmatische eisen van het ministerschap, zoals de Uruzgan-crisis illustreerde.

De perceptie dat de EO relatief weinig aandacht besteedt aan de (internationale) toename van bewapening wordt door de analyse van het beschikbare materiaal ondersteund, *voor zover het gaat om specifieke, diepgaande analyses van wapenhandel, militaire budgetten of strategische bewapeningstrends*. Dit gebrek aan expliciete focus is echter verklaarbaar en betekent niet noodzakelijkerwijs desinteresse in vrede of gerechtigheid. Het vloeit voort uit de fundamenteel andere rol en missie van de EO:

1. **Prioriteit van de Missie:** De kernactiviteit is evangelisatie en het delen van persoonlijke geloofsverhalen, niet politieke of militaire analyse.³⁴
2. **Focus op Ethiek en Impact:** Wanneer conflict en geweld ter sprake komen, ligt de nadruk eerder op de menselijke gevolgen en de ethische dilemma's voor individuen of gemeenschappen dan op de technische of strategische aspecten van bewapening.⁶⁵
3. **Rol als Broadcaster:** Als publieke omroep met een diverse achterban en de wens een breed publiek te bereiken, ligt de focus waarschijnlijk meer op verbindende thema's en universele waarden dan op potentieel polariserende analyses van defensiepolitiek en wapenwedlopen.⁵²

De verschillende rollen – de CU als politieke actor die *moet* handelen en beleid maken,

de EO als media-actor die *kan* thematiseren vanuit haar missie – zijn dus de primaire verklaring voor het verschil in zichtbaarheid en benadering van defensie en bewapening.

Afsluitende Beschouwing

De ChristenUnie en de Evangelische Omroep navigeren beiden, vanuit hun gedeelde christelijke inspiratie, de complexe vraagstukken rond vrede, geweld en de rol van de staat in een onveilige wereld. Hun paden en uitingsvormen verschillen echter significant, gedicteerd door hun respectievelijke posities in het politieke en medialandschap. De ChristenUnie, opererend binnen de kaders van de parlementaire democratie en internationale verdragen, kiest voor een pragmatische benadering waarin de noodzaak van een sterke defensie wordt erkend als middel tot bescherming en rechtsorde, ingekaderd door christelijk-sociale waarden en een ethiek die resoneert met de 'rechtvaardige oorlog'-traditie. De Evangelische Omroep, gedreven door haar evangeliserende missie, richt haar aandacht primair op de persoonlijke en spirituele dimensies van het leven, waarbij thema's als oorlog en vrede vooral worden belicht door de lens van individuele ervaringen en ethische reflectie, zonder een uitgesproken politiek-militair profiel aan te nemen.

De analyse toont de inherente spanning voor christelijke organisaties tussen het Bijbelse vredesideaal en de realiteit van een wereld waarin geweld en onrecht bestaan en waarin de staat een rol heeft in het handhaven van orde. Zowel de politieke keuzes van de CU als de mediale focus van de EO dragen, elk op hun eigen wijze, bij aan het publieke debat en de beeldvorming rond deze fundamentele thema's. Toekomstige ontwikkelingen, zoals mogelijke hervormingen van het publieke bestel die de EO raken ⁴⁴ en de voortdurend veranderende internationale veiligheidssituatie die het beleid van de CU zal blijven beïnvloeden, zullen de manier waarop deze organisaties zich tot defensie en vrede verhouden ongetwijfeld verder vormgeven.

Geciteerd werk

1. Defensie - ChristenUnie.nl, geopend op april 13, 2025, <https://www.christenunie.nl/standpunt/defensie>
2. Belangrijk, maar geen hoogste prioriteit – veiligheid en defensie in de verkiezingsprogramma's - Clingendael Institute, geopend op april 13, 2025, https://www.clingendael.org/sites/default/files/2023-11/Alert_Verkiezingsprogrammas_veiligheid_defensie_2023.pdf
3. Defensie in de verkiezingsprogramma' - Nederlandse Officieren Vereniging, geopend op april 13, 2025, <https://nederlandseofficierenvereniging.nl/defensie-in-de-verkiezingsprogrammas/>
4. Veiligheid en defensie in de verkiezingen - Clingendael Institute, geopend op april 13, 2025, <https://www.clingendael.org/sites/default/files/2021-03/>

- [Atlantisch Perspectief 1-2021-ZandeeBroeders.pdf](#)
5. Defensie in het stemhokje - TNO (Publications), geopend op april 13, 2025, <https://publications.tno.nl/publication/100671/QjJa3Y/bekkers-2012-defensie.pdf>
 6. Don Ceder (CU): noodzaak voor een vitaal en modern Defensieapparaat, geopend op april 13, 2025, <https://www.defensieplatform.nl/don-ceder-cu-noodzaak-voor-een-vitaal-en-modern-defensieapparaat/>
 7. ChristenUnie - Wikipedia, geopend op april 13, 2025, <https://nl.wikipedia.org/wiki/ChristenUnie>
 8. Verkiezingsprogramma's doorgelicht: defensie - EW, geopend op april 13, 2025, <https://www.ewmagazine.nl/nederland/achtergrond/2023/11/verkiezingsprogramma's-doorgelicht-defensie-1378372/>
 9. ChristenUnie en Tweede Kamerverkiezingen 2017 - Parlement.com, geopend op april 13, 2025, <https://www.parlement.com/id/vk72ijmizany>
 10. Ministerie van Defensie (Def) - Parlement.com, geopend op april 13, 2025, https://www.parlement.com/id/vhnnmt7hvi76/ministerie_van_defensie_def
 11. Overleg over verlenging militaire uitzendingen - ChristenUnie.nl, geopend op april 13, 2025, <https://www.christenunie.nl/k/news/view/169875/1311949/overleg-over-verlenging-militaire-uitzendingen.html>
 12. Artikel 100-brief over de verlenging van de Nederlandse force protection-bijdrage aan de NAVO-missie in Irak - Tweede Kamer, geopend op april 13, 2025, <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=2025D13868>
 13. Kabinetscrisis 2010: de Uruzgan-crisis - Parlement.com, geopend op april 13, 2025, https://www.parlement.com/id/vicxczwr5h4/kabinetscrisis_2010_de_uzuzgan_crisis
 14. E. (Eimert) van Middelkoop - Parlement.com, geopend op april 13, 2025, https://www.parlement.com/id/vg09llqhx5zu/e_eimert_van_middelkoop
 15. E. (Eimert) van Middelkoop - Parlement.com, geopend op april 13, 2025, https://www.parlement.com/id/vg09llqhx5zu/biografie/e_eimert_van_middelkoop
 16. Eimert van Middelkoop - Wikipedia, geopend op april 13, 2025, https://nl.wikipedia.org/wiki/Eimert_van_Middelkoop
 17. Van Middelkoop: "Defensie nog nooit zo expeditionair actief." - ChristenUnie.nl, geopend op april 13, 2025, <https://www.christenunie.nl/k/news/view/405334/130773/van-middelkoop-defensie-nog-nooit-zo-expeditionair-actief.html>
 18. 'Van Middelkoop verzweeg alternatief Uruzgan' - Joop - BNNVARA, geopend op april 13, 2025, <https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/van-middelkoop-verzweeg-alternatief-uruzgan>
 19. De Nederlandse missie in Uruzgan - Leiden University Student Repository, geopend op april 13, 2025, <https://studenttheses.universiteitleiden.nl/access/item%3A2627855/view>
 20. Wat is de ChristenUnie? | NPO Kennis, geopend op april 13, 2025, <https://npokennis.nl/longread/7514/wat-is-de-christen-unie>
 21. Wat wil de ChristenUnie? | Politieke partijen uitgelegd door NOS op 3 - Schooltv, geopend op april 13, 2025, <https://schooltv.nl/video-item/wat-wil-de-christenunie-politieke-partijen-uitgelegd-door-nos-op-3-1/politieke-partijen-uitgelegd-door-nos-op-3-de-standpunten-van-de-partijen-in-het-kort-1>
 22. Plaatjes van de electoraatjes 2023: ChristenUnie en SGP - StukRoodVlees,

- geopend op april 13, 2025, <https://stukroodvlees.nl/plaatjes-van-de-electoraatjes-2023-christenunie-en-sgp/>
23. Verkiezingsprogramma Tweede Kamer 2023-2028 - ChristenUnie.nl, geopend op april 13, 2025, <https://www.christenunie.nl/nl/verkiezingsprogramma>
 24. VERKIEZINGSPROGRAMMA CHRISTENUNIE SGP, geopend op april 13, 2025, <https://dnpprepo.ub.rug.nl/114/13/CU-SGP%20Verkiezingsprogramma%20EP%202009.pdf>
 25. Studiedag 'Oorlog en vrede: ver weg of dichtbij?' - Protestantse Theologische Universiteit, geopend op april 13, 2025, <https://www.pthu.nl/actueel/agenda/2025/03/studiedag-oorlog-en-vrede-ver-weg-of-dichtbij/>
 26. Opschaling militaire trainingsfaciliteiten vraagt om politieke souplesse en daadkracht, geopend op april 13, 2025, <https://www.christenunie.nl/nl/blog/2025/03/12/opschaling-militaire-trainingsfaciliteiten-vraagt-om-politieke-souplesse-en-daadkracht>
 27. Nadenken over rechtvaardige oorlog en rechtvaardige vrede - Hulp voor Helden, geopend op april 13, 2025, <https://www.hulpvoorhelden.nl/k/n111/news/view/78523/71732/nadenken-over-rechtvaardige-oorlog-en-rechtvaardige-vrede.html>
 28. Banning Leergang 2025: Oorlog en Vrede, geopend op april 13, 2025, <https://www.banningvereniging.nl/banning-leergang-2025-oorlog-en-vrede/>
 29. 'Stoppen met bewapenen Oekraïne leidt tot meer moorden en verkrachtingen' | NPO Radio 1, geopend op april 13, 2025, <https://www.nporadio1.nl/nieuws/politiek/2e00f90d-9081-4a4d-8c27-63bb17cb3498/stoppen-met-bewapenen-oekraïne-leidt-tot-meer-moorden-en-verkrachtingen>
 30. Begroting Buitenlandse Zaken 2025 - Eerste Kamer, geopend op april 13, 2025, https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20241119/begroting_buitenlandse_zaken_2025/document3/f=/vmlfk37phmzj.pdf
 31. Het rechtvaardige oorlog denken. De geschiedenis, evolutie en evaluatie van een paradoxale traditie - Bisdom bij de Krijgsmacht, geopend op april 13, 2025, <https://www.army-chaplaincy.be/be-nl/2013/02/02/het-rechtvaardige-oorlog-denken-de-geschiedenis-evolutie-en-evaluatie-van-een-paradoxale-traditie/>
 32. Onmogelijke vrede, onmogelijke oorlog?, geopend op april 13, 2025, <https://vanluijk.be/boaz/txt/Ev.%20Theologie%20II%20Essay%20-%20Onmogelijke%20vrede,%20onmogelijke%20oorlog.pdf>
 33. Geen rechtvaardige oorlog maar rechtvaardige vrede - Ignis webmagazine, geopend op april 13, 2025, <https://igniswebmagazine.nl/politiek/geen-rechtvaardige-oorlog-maar-rechtvaardige-vrede/>
 34. Evangelische Omroep zoekt Medewerker Klantencontactcentrum | Verlopen → Noord-Holland → Vacature Via, geopend op april 13, 2025, <https://www.vacaturevia.nl/vacature/evangelische-omroep-medewerker-klantencontactcentrum-710>
 35. Evangelische Omroep (EO) kiest weer voor Effektief!, geopend op april 13, 2025, <https://www.ffectief.nl/over-ons/nieuws/evangelische-omroep-eo-kiest-weer-voor-ffectief>
 36. Deze organisaties en kerken komen in beweging voor de wereldwijde missie - MissieNederland, geopend op april 13, 2025, [https://www.missionederland.nl/alliantie/deelnemers/globalmissions/1151/evangelische-omroep-\(eo\)](https://www.missionederland.nl/alliantie/deelnemers/globalmissions/1151/evangelische-omroep-(eo))

37. Evangelische Omroep (EO) - Christipedia, geopend op april 13, 2025, [https://www.christipedia.nl/wiki/Evangelische_Omroep_\(EO\)](https://www.christipedia.nl/wiki/Evangelische_Omroep_(EO))
38. Over de EO - EO, geopend op april 13, 2025, <https://over.eo.nl/>
39. Missie & ons verhaal - Over de EO, geopend op april 13, 2025, <https://over.eo.nl/missie-en-ons-verhaal>
40. EO Metterdaad Jaarverslag 2023 by Evangelische Omroep (EO) - Issuu, geopend op april 13, 2025, https://issuu.com/eonl/docs/metterdaad_jaarverslag_2023
41. Representatie - Over de EO, geopend op april 13, 2025, <https://over.eo.nl/representatie>
42. EO - TV en Radio DataBase, geopend op april 13, 2025, <https://tvenradiodb.nl/index.php/9/eo.html>
43. EO I NPO Kennis, geopend op april 13, 2025, <https://npokennis.nl/broadcaster/3/eo>
44. Nederlands publiek omroepbestel - Wikipedia, geopend op april 13, 2025, https://nl.wikipedia.org/wiki/Nederlands_publiek_omroepbestel
45. Televisiewereld - BeroepKunstenaar, geopend op april 13, 2025, <https://www.beroepkunstenaar.nl/disciplines/werkveld-film-en-tv/televisiewereld/>
46. Evangelische Omroep - Commissariaat voor de Media, geopend op april 13, 2025, <https://www.cvdm.nl/wp-content/uploads/2021/04/Individueel-erkenningadvies-2022-2026-EO.pdf>
47. Bestuur - Evangelische Omroep - Over de EO, geopend op april 13, 2025, <https://over.eo.nl/bestuur>
48. Evangelische Omroep - Wikipedia, geopend op april 13, 2025, https://nl.wikipedia.org/wiki/Evangelische_Omroep
49. Stichting Nederlandse Publieke Omroep - Wikipedia, geopend op april 13, 2025, https://nl.wikipedia.org/wiki/Stichting_Nederlandse_Publieke_Omroep
50. Evangelische Omroep I DOKweb, geopend op april 13, 2025, <https://dokweb.net/database/organizations/about/4107e517-cc32-4075-9614-2cb6b4179b08/evangelische-omroep>
51. Raakt de EO haar bestaansrecht kwijt? - Website - Zoeklicht, geopend op april 13, 2025, <https://www.zoeklicht.nl/artikelen/raakt-de-eo-haar-bestaansrecht-kwijt-9871>
52. EO - B&G Wiki, geopend op april 13, 2025, <https://wiki.beeldengeluid.nl/index.php/EO>
53. De EO-volutie: in de wereld én van de wereld I Historiek, geopend op april 13, 2025, <https://historiek.net/de-eo-volutie-in-de-wereld-en-van-de-wereld/48279/>
54. Tussen kerk en markt. De profilering van de Evangelische Omroep in televisiedrama. (Charlotte Groenewegen) - Ethesis.net, geopend op april 13, 2025, http://www.thesis.net/kerk_en Markt/kerk_en Markt_hfst_1_3.htm
55. We moeten durven luisteren naar mensen die leven aan de randen van de maatschappij, geopend op april 13, 2025, <https://www.vsbfonds.nl/magazine/nummer-3-najaar-2022/we-moeten-durven-luisteren-naar-mensen-die-leven-aan-de-randen-van-de-maatschappij>
56. EO - YouTube, geopend op april 13, 2025, <https://www.youtube.com/@omroep eo>
57. EO, geopend op april 13, 2025, <https://www.eo.nl/>
58. Adieu God? I NPO Start, geopend op april 13, 2025, https://npo.nl/start/serie/adieu-god/seizoen-13/ernst-daniel-smid_16

59. Adieu God? - Tijdschrift van Brink spreekt BN'ers over God en geloof - EO, geopend op april 13, 2025, <https://www.eo.nl/tv/adieu-god>
60. Margje Fikse - EO, geopend op april 13, 2025, <https://www.eo.nl/redacteur/margje-fikse>
61. Lijst van presentatoren van de EO - Wikipedia, geopend op april 13, 2025, https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_presentatoren_van_de_EO
62. Cover - EO Jaarverslag 2023, geopend op april 13, 2025, <https://eo2023.jaarverslag.org/>
63. Politiek - NPO, geopend op april 13, 2025, <https://npo.nl/tags/politiek>
64. Kritiek omdat Van Haga te gast was bij Op1 - EO, geopend op april 13, 2025, <https://www.eo.nl/artikel/kritiek-omdat-van-haga-te-gast-was-bij-op1>
65. Dit is de kwestie | NPO Start, geopend op april 13, 2025, https://npo.nl/start/serie/dit-is-de-kwestie/seizoen-3/dit-is-de-kwestie_36
66. Jezus inspireert maar 1 op de 5 Nederlanders: is dat erg? - DIT - EO, geopend op april 13, 2025, <https://dit.eo.nl/artikel/jezus-2033-onderzoek-eo>
67. Hans Maat over klimaat-alarmbrief vanuit EO BEAM - Revive, geopend op april 13, 2025, <https://revive.nl/hans-maat-over-alarmbrief-klimaatangst-vanuit-eo-onderdeel-van-een-kwalijke-angstcampagne/>
68. Naar de EO-jongerendag geweest - Refoweb, geopend op april 13, 2025, <https://refoweb.nl/vragenrubriek/29433/naar-de-eo-jongerendag-geweest/>
69. Christenen zijn net mensen | NPO Radio 1, geopend op april 13, 2025, <https://www.nporadio1.nl/nieuws/opinie-commentaar/7d30323c-2b29-4146-81f2-37760d590d5d/christenen-zijn-net-mensen>
70. Documentaires - npodoc.nl, geopend op april 13, 2025, <https://www.npodoc.nl/documentaires.html>
71. Data in Wie-Wat-Waar-Machine van EO biedt redacteurs hulp bij schrijven, geopend op april 13, 2025, <https://www.jaapvanzessen.nl/cases/data-in-wie-wat-waar-machine-van-eo-biedt-redacteurs-hulp-bij-schrijven/>
72. Alle Visie magazines - Meer EO, geopend op april 13, 2025, <https://meer.eo.nl/visie/edities>
73. Thelma Schoon in EO Visie: 'Bidden zet je in beweging', geopend op april 13, 2025, <https://oudkatholiek.nl/nieuws/2025/03/thelma-schoon-in-eo-visie-bidden-zet-je-in-beweging/>
74. Elbert Smelt op zoek naar de kerk van de toekomst in EO-podcast 'Kerk & ik', geopend op april 13, 2025, <https://www.gloryofgospel.nl/elbert-smelt-4/>
75. Zie je zondag! - Oud-Katholieke Kerk van Nederland, geopend op april 13, 2025, <https://oudkatholiek.nl/nieuws/2020/07/zie-je-zondag/>
76. DIT is het verhaal, dat we samen maken - DIT - EO, geopend op april 13, 2025, <https://dit.eo.nl/>
77. Alle programma's - EO, geopend op april 13, 2025, <https://www.eo.nl/programmas>
78. Moet je als christen links of rechts stemmen? - EO, geopend op april 13, 2025, <https://www.eo.nl/artikel/moet-je-als-christen-links-of-rechts-stemmen>
79. Een geheim ziekenhuis houdt stand tegen de junta - NET, geopend op april 13, 2025, <http://pubblestorage.blob.core.windows.net/9ed0159c/customer/embed/2023/6/a65854f3-c635-4955-bd38-bb6f92d9dac4.pdf>
80. Wereld en zending - Tijdschrift voor missiologie - Nederlandse Zendingraad,

- geopend op april 13, 2025, <https://zendingsraad.nl/files/2022/03/publicaties-139-1982.pdf>
81. Vlaanderen en vrede in buitenlands beleid - Vlaams Vredesinstituut, geopend op april 13, 2025, https://vlaamsvredesinstituut.eu/wp-content/uploads/2023/05/VVI-Rapport-Vrede-Buitenlands-Beleid_DEF_WEB_20230512.pdf
 82. Vredeskrant - PAX, geopend op april 13, 2025, <https://paxvoorvrede.nl/wp-content/uploads/import/import/pax-vredeskrant-2017.pdf>
 83. Ook populistische partijen BBB, JA21, BVNL en PVV voeden steeds de haat tegen journalisten - Joop - BNNVARA, geopend op april 13, 2025, <https://www.bnnvara.nl/joop/artikelen/ook-populistische-partijen-bbb-ja21-bvnl-en-pvv-voeden-steeds-de-haat-tegen-journalisten>
 84. Frans Timmermans in Adieu God: 'Ontroerend en kwetsbaar' - EO, geopend op april 13, 2025, <https://www.eo.nl/artikel/frans-timmermans-in-adiieu-god-ontroerend-en-kwetsbaar>
 85. Tijs van den Brink: 'Ik probeer niemand de religie in te duwen' | NPO Radio 1, geopend op april 13, 2025, <https://www.nporadio1.nl/nieuws/cultuur-media/f5c48019-7e11-4f16-adb0-68d467836a56/tijs-van-den-brink-ik-probeer-niemand-de-religie-in-te-duwen>
 86. Nederlandse politiek krijgt te veel invloed bij publieke omroep, aldus EO-directeur, geopend op april 13, 2025, <https://www.businessinsider.nl/nederlandse-politiek-krijgt-te-veel-invloed-bij-publiek-omroep-aldus-eo-directeur-614660/>
 87. Activiteitenplan Vrede van Utrecht 2013, geopend op april 13, 2025, <https://www.stateninformatie.provincie-utrecht.nl/Vergaderingen/Commissie-Wonen-Maatschappij-en-Cultuur/2013/25-februari/19:30/Activiteitenplan-Vrede-van-Utrecht-2013-2013WMC10/2013WMC10-bijlage-activiteitenplan-Vrede-van-Utrecht-2013.pdf>
 88. Hervorming publieke omroep: minder bestuurders, eenvoudiger bestel en meer openheid voor nieuwe geluiden | Nieuwsbericht - Rijksoverheid, geopend op april 13, 2025, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2025/04/04/hervorming-publieke-omroep-minder-bestuurders-eenvoudiger-bestel-en-meer-openheid-voor-nieuwe-geluiden>
 89. Arjan Lock en Ton Verlind over de Toekomst van de Publieke Omroep - Spreekbuis.nl, geopend op april 13, 2025, <https://www.spreekbuis.nl/arjan-lock-en-ton-verlind-over-de-toekomst-van-de-publieke-omroep/>